

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-83-12>
УДК 334.012.63/.64:355(477)

Кобеля-Звір М.Я.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Львівський торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5627-9408>

Звір Ю.В.

аспірант,
Львівський торговельно-економічний університет

Kobelya-Zvir Maryana, Zvir Yurii

Lviv University of Trade and Economics

**ГРАНТОВА ПІДТРИМКА ПРОГРАМИ EU4BUSINESS
ДЛЯ МІКРО-, МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ**

**GRANT SUPPORT OF THE EU4BUSINESS PROGRAM
FOR MICRO, SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN UKRAINE DURING THE WAR**

У статті розглянуто грантову підтримку ініціативи Європейського Союзу EU4Business, яка допомагає малим та середнім підприємствам у країнах Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Грузія, Республіка Молдова, Україна) ефективніше реалізувати свій потенціал і стимулювати економічне зростання. Дослідження присвячене грантовим інструментам двох програм EU4Business в часовому проміжку з 2022 по 2023 рр.: Програма № 1 «Підтримка ЄС Сходу України – відновлення, зміцнення миру та урядування» та Програма № 2 EU4Business для мікробізнесу. Акцентовано на тому, що головна мета Програми № 1 – розбудова миру, економічне відновлення та соціальна згуртованість на Сході України шляхом соціально-економічної відбудови; а мета Програми № 2 – відновлення діяльності мікропідприємців на територіях України, що найбільше постраждали від бойових дій та були деокуповані, а також посилити стійкість мікробізнесу в умовах війни з усіх інших регіонів України. У дослідженні здійснено огляд основних критеріїв прийнятності, які застосовуються до потенційних заявників, та розглянуто покроковий алгоритм подачі заявок на участь у грантовому конкурсі для мікропідприємців, які зареєстровані та провадять діяльність у найбільш постраждалих від війни областях: Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській (окрім м. Київ), Луганській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Харківській, Херсонській. Наголошено на тому, що переможці кожного з конкурсів визначаються в автоматичному режимі на рейтинговій основі на підставі порівняння показників діяльності підприємства до війни та під час бойових дій, тому жодних розрахунків чи бізнес-планів робити не потрібно. Виявлено перепони, з якими стикаються потенційні грантоотримувачі на шляху до грантового фінансування EU4Business, а саме: що стосуються загальних аспектів роботи потенційних грантоотримувачів із грантовими інструментами та специфічні бар'єри в роботі з грантовими інструментами EU4Business. Зроблено висновок, що грантова підтримка ініціативи EU4Business бізнесу України, яка сприяє зміцненню підприємців, має дуже важливе значення, оскільки від конкурентоспроможності бізнесу залежить стійкість економіки України в умовах воєнного стану.

Ключові слова: гранти, EU4Business, гранти для бізнесу, фінансування бізнесу, грантова допомога, грантова підтримка.

The article discusses the grant support of the EU4Business initiative of the European Union, which helps small and medium-sized enterprises in six countries of the Eastern Partnership (Armenia, Azerbaijan, Georgia, the Republic of Moldova, Ukraine) to more effectively realize their potential and stimulate economic growth. The research is devoted to the grant instruments of two EU4Business programs in the period from 2022 to 2023: program No. 1 "EU support to the East of Ukraine – recovery, strengthening of peace and governance" and program No. 2 EU4Business for micro-businesses. It is emphasized that the main goal of program No. 1 is to build peace, economic recovery and social cohesion in the East of Ukraine through socio-economic reconstruction; and the goal of program No. 2 is to restore the activities of micro-entrepreneurs in the territories of Ukraine that were most affected by hostilities and were de-occupied, as well as to strengthen the stability of micro-businesses in war conditions from all other regions of Ukraine. The study reviewed the main eligibility criteria applied to potential applicants and considered the step-by-step algorithm for submitting applications for participation in the grant competition for micro-entrepreneurs who are registered and operate in the regions most affected by the war: Dnipropetrovsk, Donetsk, Zaporizhia Kyiv (except Kyiv) Luhansk, Mykolaiv, Sumy, Chernihiv, Kharkiv, Kherson. It was emphasized that the winners of each of the competitions are determined automatically on a rating basis based on a comparison of the company's activity indicators before the war and during hostilities,

therefore no calculations or business plans need to be made. Obstacles that potential grantees face on the way to EU4Business grant funding have been identified, namely: concerning general aspects of potential grantees' work with grant instruments and specific barriers in working with EU4Business grant instruments. It was concluded that the grant support of the EU4Business initiative of Ukrainian business, which contributes to the strengthening of entrepreneurs, is very important, since the stability of Ukraine's economy in the conditions of martial law depends on the competitiveness of business.

Key words: grants, EU4Business, grants for business, business financing, grant assistance, grant support.

Постановка проблеми. Воєнний напад РФ за підтримки Білорусі на Україну 24 лютого 2022 року є продовженням російсько-української війни за незалежність і суверенітет України, яка триває з 2014 року. Військова активність агресора спричинила величезний негативний вплив на економічну сферу в країні: реальний ВВП значно скоротився, зросла інфляція, відбулася катастрофічна девальвація національної валюти, порушена міжнародна та внутрішня торгівля, а бюджетний дефіцит країни зріс до безпрецедентного рівня. Невизначеність потреб у фінансуванні щодо післявоєнної відбудови країни та подальшого розвитку вітчизняної економіки залишається надзвичайно високою та залежить від тривалості війни та її інтенсивності. Економічні ризики для України залишаються дуже значними та пов'язані з ескалацією війни [3]. Ініціатива Європейського Союзу EU4Business, яка допомагає малим та середнім підприємствам у країнах Східного партнерства ефективніше реалізовувати свій потенціал і стимулювати економічне зростання, підтримувала Україну і до війни, але з початком повномасштабної агресії спрямовує грантову допомогу українському бізнесу задля утримання економіки нашої держави. Проте, незважаючи на той факт, що грантова підтримка від EU4Business є досить суттєвою, підприємці не надто активно її використовують. На це є ряд причин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливості грантового фінансування бізнесу в умовах війни були розглянуті в працях [6; 7]. Аспекти підтримки Програми EU4Business для малого та середнього бізнесу досліджували ряд авторів: Овсієнко О.В., Швець Г., Маматова Л.Ш., Замора О.М., Тулякова А.О., Стрілець В.Ю. [5; 8; 9; 13; 16]. Незважаючи на інтерес науковців до питань ініціативи Європейського Союзу, спрямованої на допомогу українським підприємцям, поза увагою залишилися грантові інструменти Програми EU4Business для представників мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні.

Метою дослідження є проаналізувати грантову підтримку Програми EU4Business для мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні під час війни.

Виклад основного матеріалу. EU4Business – ініціатива Європейського Союзу (ЄС), яка допомагає малим та середнім підприємствам у країнах Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Грузія, Республіка Молдова, Україна) ефективніше реалі-

зовувати свій потенціал і стимулювати економічне зростання. Загальною метою ініціативи в Україні є сприяння сталому економічному розвитку нашої держави завдяки зростанню компаній, збільшенню можливостей для працевлаштування та регіональному процвітання [1]. Проекти EU4Business підтримують малі та середні підприємства грантовими інструментами, найбільші з них були доступні в межах програм COSME та HORIZON 2020.

COSME – це грантова програма ЄС для розвитку конкурентоспроможності малих та середніх підприємств, що має 3 напрямки в Україні: покращення доступу до ринків; підвищення конкурентоспроможності та стабільності підприємств ЄС; сприяння розвитку підприємництва та підприємницької культури [12].

HORIZON 2020 – найбільша програма ЄС із досліджень та інновацій, яка сприяє збільшенню інновацій та розробок, допомагає просувати ідеї з наукових лабораторій до ринку. HORIZON 2020 – це фінансовий інструмент реалізації Інноваційного Союзу – флагманської ініціативи ЄС 2020, спрямованої на зміцнення конкурентоспроможності Європи.

Обидві грантові програми із загальним бюджетом понад 8 млн євро діяли до 2022 року. На зміну їм запрацювали інші, зокрема HORIZON EUROPE [2] тощо.

Розглянемо грантові ініціативи в межах Програми EU4Business 202–2023 рр.

Програма «Підтримка ЄС Сходу України – відновлення, зміцнення миру та урядування». Цілі програми – розбудова миру, економічне відновлення та соціальна згуртованість на Сході України шляхом соціально-економічної відбудови. Також програма сприяла впровадженню адміністративних реформ і подальшій децентралізації з урахуванням гендерної проблематики; стимулюванню зайнятості населення та економічного зростання шляхом надання допомоги бізнесу; посиленню соціальної згуртованості та примирення; реформуванню сфери охорони здоров'я. Ця програма була розроблена на підтримку:

- Виробників найважливіших продовольчих і непродовольчих товарів у Луганській, Донецькій, Запорізькій областях, які сильно постраждали внаслідок війни та здатні відновити роботу.

- Мікропідприємств, а також малих і середніх підприємств, які переїхали з Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей.

– Мікропідприємств, а також малих і середніх підприємств у Львівській, Івано-Франківській та Закарпатській областях, які створюють робочі місця для ВПО.

– Мікропідприємств, а також малих і середніх підприємств, що працюють на підконтрольних Україні територіях Луганської, Донецької та Запорізької областей.

– Загальний бюджет для надання грантів становив 600 млн євро. Програма діяла до 31.12.2022 [1; 11].

Програма EU4Business для мікробізнесу. Головна мета грантової підтримки – відновлення діяльності мікропідприємств на територіях України, що найбільше постраждали від бойових дій та були деокуповані, а також посилити стійкість мікробізнесу в умовах війни з усіх інших регіонів України. У межах програми мікропідприємцям будуть надані гранти у розмірі до 4000 євро у гривневому еквіваленті для реалізації заходів із відновлення своєї господарської діяльності через три уповноважених банки: Ощадбанк, ПриватБанк та Банк Львів.

Відбір отримувачів грантів відбуватиметься в межах конкурсів, для участі в яких мікропідприємець має подати заяву на порталі Дія [4]. Переможці кожного з конкурсів визначаються в автоматичному режимі на рейтинговій основі на підставі порівняння показників діяльності підприємства до війни та під час бойових дій, тому жодних розрахунків чи бізнес-планів робити не потрібно. Кошти мікрогранту можуть бути спрямовані на придбання обладнання, переміщення майна підприємства, закупівлю сировини та матеріалів, виплату заробітної плати, орендну плату та інші господарські витрати.

Грантова підтримка від EU4Business реалізується в межах програми міжнародної співпраці «EU4Business: відновлення, конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП» [1], що виконується німецькою федеральною компанією Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH за фінансування Європейського Союзу та Уряду Німеччини. Реалізації проекту готові сприяти Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України. Партнер з виконання – Фонд розвитку підприємництва [14].

Відбір відбувається в межах трьох конкурсів:

1. Для відбору 250 мікропідприємств, які зареєстровані та провадять діяльність в найбільш постраждалих від війни областях: (Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській (окрім м. Київ), Луганській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Харківській, Херсонській).

2. Для відбору 250 мікропідприємств, які зареєстровані та провадять діяльність на деокупованих

територіях (у Київській, Чернігівській, Харківській, Херсонській, Донецькій, Сумській областях).

3. Для відбору 250 мікропідприємств, які зареєстровані та провадять діяльність в усіх областях України, крім тимчасово окупованих територій.

У грантових конкурсах можуть брати участь підприємства, які відповідають наступним критеріям прийнятності:

– зареєстроване в установленому законом порядку як фізична особа – підприємець, юридичною особою – суб'єктом мікропідприємництва, кінцевими бенефіціарами якої є виключно фізичні особи - громадяни України;

– середньооблікова кількість штатних працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 9 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за офіційним курсом Національного банку України, що діє на останній день звітного періоду;

– на дату подання заяви здійснює господарську діяльність за основним видом економічної діяльності, який дозволений до фінансування відповідно до затвердженого переліку [10];

– здійснення господарської діяльності має бути підтверджено даними фінансової звітності мікропідприємства станом на 01.01.2023;

– не входить до групи пов'язаних контрагентів, учасниками якої є юридичні особи;

– не отримувало з 01.02.2022 року міжнародну технічну допомогу (гранти);

– відсутня заборгованість перед бюджетом, Пенсійним фондом України, фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування;

– надало не більше однієї заяви на участь у програмі мікрогрантів із урахуванням групи пов'язаних контрагентів, учасниками якої можуть бути фізичні особи-підприємці;

– має позитивну кредитну історію та бездоганну ділову репутацію;

– кінцевими бенефіціарними власниками якого є виключно громадяни України;

– засновники або бенефіціари юридичних осіб яких не належать до політично значущих осіб;

– не зареєстроване та не провадить свою господарську діяльність на тимчасово окупованій території України станом на дату подання заяви;

– не провадить господарську діяльність на території Російської Федерації та Республіки Білорусь;

– не віднесено до юридичних або фізичних осіб, до яких застосовуються спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції);

– щодо якого не порушено справи про банкрутство та/або яке не визнано банкрутом, та/або яке не перебуває на стадії ліквідації.

Підприємець повинен заповнити заяву на порталі Дія [4]. На етапі заповнення заяви підприємець має вже чітко знати, на які напрями він планує використати кошти мікрогранту. Заява підприємця передається до обраного підприємцем уповноваженого банку для перевірки його ділової репутації, кредитної історії та зв'язку з групою пов'язаних контрагентів, учасниками якої не можуть бути юридичні особи, а лише фізичні особи-підприємці. Проведення автоматичного рейтингування Фондом розвитку підприємництва здійснюється на підставі таких критеріїв: рівень постраждалості підприємства від бойових дій, потенціал для відновлення підприємства та якість заходів із його відновлення. Зустріч підприємця з представником уповноваженого банку відбувається протягом 15 календарних днів з дати отримання повідомлення від Фонду розвитку підприємництва про проходження конкурсного відбору для проведення перевірки, відкриття рахунку та укладення договору про надання гранту. Зарахування Платежу № 1 у розмірі 80% від суми мікрогранту на відкритий рахунок підприємця відбувається протягом 5 банківських днів із дати укладення договору про надання гранту для подальшого фінансування заходів із відновлення мікропідприємства. Проектна діяльність полягає у фінансуванні підприємцем заходів із відновлення свого мікропідприємства відповідно до обраних напрямів використання коштів мікрогранту. Фінансування заходів із відновлення підприємства за рахунок коштів Платежу № 1 мікрогранту відбувається на підставі оригіналів відповідних платіжних документів шляхом цільового перерахування коштів мікрогранту уповноваженим банком на рахунок постачальника товарів, робіт, послуг, які були зазначені у заяві на участь у програмі. У випадку невідповідності цілей фінансування вказаним у заяві платіж уповноваженим банком не санкціонується. Щоб отримати Платіж № 2 (решту 20% від суми мікрогранту), підприємцю необхідно підтвердити цільове використання коштів Платежу № 1 мікрогранту. Для отримання коштів Платежу № 2 мікрогранту підприємець має прозвітувати про цільове використання коштів Платежу № 1 мікрогранту. Для цього він має надати уповноваженому банку документальні підтвердження оприбуткування та використання у своїй господарській діяльності придбаних за кошти мікрогранту товарів, робіт, послуг. Вимоги до переліку документальних підтверджень залежать від типу активів, які придбавалися за кошти мікрогранту. Платіж № 2 у повному розмірі використовується для часткової компенсації вартості заходів [1].

Попри той факт, що грантова підтримка від EU4Business є досить суттєвою, українці не надто активно її використовують. Розглянемо основні при-

чини цього відповідно до опитування, проведеного Центром розвитку «ЧАС ЗМІН» серед представників бізнесу у вересні 2023 року [15]:

Усі перепони можна розподілити на дві групи:

1. Що стосуються загальних аспектів роботи з грантовими інструментами.

1.1. Низька поінформованість про можливість та перспективи залучати грантові ресурси. Дієвим інструментом для зменшення цього бар'єра є підсилення інформаційно-роз'яснювальної та просвітницької кампанії від Програми EU4Business.

1.2. Невміння працювати з донорами, а саме: відсутність навиків із пошуку актуальних грантових конкурсів, адаптації ідеї/потреби під пріоритети програми та розробки грантового проєкту. Цей блок питань в основному стосується набуття практичних навичок та компетенцій щодо розробки якісних проєктних пропозицій для участі у грантових конкурсах. Тому процес ширення інформації про актуальні грантові можливості EU4Business повинен супроводжуватися проведенням низки заходів практичного спрямування. Також важливим інструментом, що здатен суттєво вплинути на ефективність залучення грантових коштів, є відкриття консультаційних центрів при ЦНАП у регіонах, які підпадають під пріоритети грантодавця.

1.3. Недовіра українців до міжнародної технічної допомоги та грантів. Ефективними інструментами для мінімізації цього бар'єра можуть бути: ширення просвітницької інформації на рівні всеукраїнських класичних та новітніх медіа; поєднання комунікаційних кампаній у різних соціальних мережах одночасно; залучення лідерів думок та представників бізнесу, які вже отримали фінансування від EU4Business та міжнародних партнерів. Демонстрація історій успіху найкраще працює для подолання високого рівня недовіри.

1. Специфічні бар'єри в роботі з грантовими інструментами EU4Business.

2.1. Кошти мікрогранту використовуються на фінансування вартості придбання товарів, робіт, послуг без урахування податку на додану вартість (ПДВ), який має сплачуватися за рахунок власних коштів мікропідприємця [1]. Нерідко це унеможливає залучення грантового фінансування представниками мікробізнесу, який особливо постраждав від війни та не має оборотних ресурсів для виконання цієї умови програми. Можливим методом для подолання цієї перепони є дозволити грантоотримувачам компенсувати вартість ПДВ альтернативними ресурсами. До прикладу, запровадити кредитний механізм підтримки, залучивши уповноважені банки до кредитування мікропідприємців на зазначені цілі.

2.2. Деяко обмежена географія інтересів EU4Business, яка в різних конкурсах представ-

лена кількома областями. Наприклад: у програмі для мікропідприємців в 2023 році на грант можуть претендувати підприємства з Дніпропетровської, Донецької, Запорізької Київської, Луганської, Миколаївської, Сумської, Чернігівської, Харківської, Херсонської областей [1; 4]. Проте в інших регіонах також є представники бізнесу, які цілком відповідають критеріям прийнятності та можуть бути суб'єктами подання на участь у грантовому фінансуванні EU4Business.

2.3. Грантові ресурси від EU4Business у 2023 році доступні лише мікробізнесу [1; 4]. І хоча представники середнього бізнесу також підпадають під інші критерії прийнятності грантових програм EU4Business, але все ж не мають шансу на грантове фінансування. Проте є значна кількість представників малого та середнього бізнесу, які теж постраждали від війни та можуть претендувати на фінансування від EU4Business за іншими критеріями, до прикладу, за географією інтересів або ж вимогами щодо ділової репутації.

Дієвим методом подолання перепон 2.2 та 2.3 вважаємо розширення географії грантової підтримки, адже у всіх регіонах України є представники бізнесу,

які потребують безповоротного фінансування свого бізнесу в умовах війни. А також перегляд представниками програми EU4Business критеріїв прийнятності щодо аплікантів у грантових конкурсах. Зокрема: надати можливість брати участь у конкурсах представникам усіх територіальних громад, що підконтрольні уряду України, а також допускати до участі у грантових програмах представників малого та середнього бізнесу.

Висновки. Завдяки EU4Business підприємці мають потенціал для створення нових робочих місць, зміцнення своєї конкурентоспроможності. Реалізація ініціатив EU4Business забезпечує утримання економіки України в умовах війни. Проте через ряд перепон потенційні грантоотримувачі не користуються активно грантовими інструментами. За умов подолання цих бар'єрів підприємці з усієї України мають можливість сповна відчути соціально-економічний ефект від залучення грантової допомоги від EU4Business. У подальших наших дослідженнях плануємо розглянути та проаналізувати можливості грантових інструментів ініціативи EU4Business для розвитку переробної галузі в Україні.

Список літератури:

1. EU4Business: відновлення, конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП. URL: <https://eu4business.org.ua/?fbclid=IwAR14WsXffqWUvCpInnZmyqy7kxVMZx8bdY4w9CvY8EQg3hSi2-AzhmfuX0> (дата звернення: 25.09.2023).
2. Horizon Europe. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en (дата звернення: 29.09.2023).
3. Ukraine: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. International Monetary Fund (IMF). October 19, 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-forPurchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff524913?cid=em-COM-123-45549> (дата звернення: 22.09.2023).
4. Дія. URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 23.09.2023).
5. Замора О.М., Тулякова А.О. Грантове фінансування діяльності МСП сільських територій в Україні. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/4207#page=110 (дата звернення: 27.09.2023).
6. Кобеля-Звір М.Я. Гранти для переробної галузі як інструмент її розвитку в умовах війни та повоєнний час. URL: <http://www.ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/595> (дата звернення: 25.09.2023).
7. Кобеля-Звір М.Я. Грантові можливості для розвитку малого та середнього бізнесу в умовах війни в Україні: переваги та труднощі. URL: <http://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1394> (дата звернення: 24.09.2023).
8. Маматова Л.Ш. Інноваційний підхід в створенні та фінансуванні бізнесу в Україні. URL: <http://litopys.chdu.edu.ua/index.php/2225-6407/article/view/180193> (дата звернення: 20.09.2023).
9. Овсієнко О.В. Міжнародна підтримка малого бізнесу в Україні. EU4Business: The European Union's Initiative. URL: <https://eu4business.eu/> (дата звернення: 26.09.2023).
10. Перелік основних видів економічної діяльності СМП, які мають право на отримання мінігрантів. URL: <https://microgrants.bdf.gov.ua/files/kvedy.pdf> (дата звернення: 25.09.2023).
11. Підтримка ЄС Сходу України – відновлення, зміцнення миру та урядування. URL: <https://eu4business.org.ua/access-to-finance#front/creditor/creditors/184/> (дата звернення: 25.09.2023).
12. Програма COSME. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/cosme> (дата звернення: 25.09.2023).
13. Стрілець В.Ю. Дослідження релевантності міжнародного співробітництва у забезпеченні розвитку малого бізнесу. URL: file:///Users/mac/Downloads/int_XXI_2019_2_17.pdf (дата звернення: 25.09.2023).
14. Фонд розвитку підприємництва. URL: <https://microgrants.bdf.gov.ua/> (дата звернення: 25.09.2023).
15. Центр розвитку «ЧАС ЗМІН». URL: <http://www.chaszmin.com.ua/> (дата звернення: 25.09.2023).
16. Швець Г. Співробітництво ЄБРР та України у сфері малого та середнього підприємництва. URL: <http://slovzbir.onu.edu.ua/index.php/2225-6407/article/view/180129> (дата звернення: 25.09.2023).

References:

1. EU4Business: vidnovlennia, konkurentospromozhnist' ta internatsionalizatsiia MSP [EU4Business: recovery, competitiveness and internationalization of SMEs]. Available at: https://eu4business.org.ua/?fbclid=IwAR14WsXffqWU-vCpInnZmyqy7kxVMZx8bdY4w9CvY8EQg3hSi2-_AzhmfuX0 (accessed September 25, 2023).
2. Horizon Europe. Available at: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en (accessed September 29, 2023).
3. Ukraine: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. International Monetary Fund (IMF). (October 19, 2022). Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-forPurchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff524913?cid=em-COM-123-45549> (accessed September 22, 2023).
4. Diia [Action]. Available at: <https://diia.gov.ua/> (accessed September 23, 2023).
5. Zamora O.M., Tuliakova A.O. Hrantove finansuvannia diial'nosti MSP sil's'kykh terytorij v Ukraini [Grant financing of the activities of SMEs in rural areas in Ukraine]. Available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/4207#page=110 (accessed September 27, 2023).
6. Kobelia-Zvir M.Ya. Hranty dlia pererobnoi haluzi iak instrument ii rozvytku v umovakh vijny ta povoiennyj chas [Grants for the processing industry as a tool for its development in wartime and postwar times]. Available at: <http://www.ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/595> (accessed September 25, 2023).
7. Kobelia-Zvir M. Ya. Hrantovi mozhlyvosti dlia rozvytku maloho ta seredn'oho biznesu v umovakh vijny v Ukraini: perevahy ta trudnoschi [Grant opportunities for the development of small and medium-sized businesses in the conditions of war in Ukraine: advantages and difficulties]. Available at: <http://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1394> (accessed September 24, 2023).
8. Mamatova L.Sh. Innovatsijnyj pidkhid v stvorenni ta finansuvanni biznesu v Ukraini [An innovative approach in creating and financing business in Ukraine]. Available at: <http://litopys.chdu.edu.ua/index.php/2225-6407/article/view/180193> (accessed September 20, 2023).
9. Ovsiienko O.V. Mizhnarodna pidtrymka maloho biznesu v Ukraïni [International support of small business in Ukraine]. EU4Business: The European Union's Initiative. Available at: <https://eu4business.eu/> (accessed September 26, 2023).
10. Perelik osnovnykh vydiv ekonomichnoi diial'nosti SMP, iaki maiut' pravo na otrymannia minihrantiv [List of the main types of economic activity of the SMP, which are entitled to receive mini-grants]. Available at: <https://microgrants.bdf.gov.ua/files/kvedy.pdf> (accessed September 25, 2023).
11. Pidtrymka YeS Skhodu Ukrainy – vidnovlennia, zmitsnennia myru ta uriaduvannia [EU support to the East of Ukraine - restoration, strengthening of peace and governance]. Available at: <https://eu4business.org.ua/access-to-finance#front/creditor/creditors/184/> (accessed September 25, 2023).
12. Prohrama COSME [Program COSME]. Available at: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/cosme> (accessed September 25, 2023).
13. Strilets V. Yu. Doslidzhennia relevantnosti mizhnarodnogo spivrobitnytstva u zabezpechenni rozvytku maloho biznesu [Study of the relevance of international cooperation in ensuring the development of small business]. Available at: file:///Users/mac/Downloads/int_XXI_2019_2_17.pdf (accessed September 25, 2023).
14. Fond rozvytku pidpriemnytstva [Entrepreneurship Development Fund]. Available at: <https://microgrants.bdf.gov.ua> (accessed September 25, 2023).
15. Tsentr rozvytku «ChAS ZMIN» [«TIME OF CHANGES» development center]. Available at: <http://www.chaszmin.com.ua/> (accessed September 25, 2023).
16. Shvets H. Spivrobitnytstvo YeBRR ta Ukrainy u sferi maloho ta seredn'oho pidpriemnytstva [Cooperation between the EBRD and Ukraine in the field of small and medium-sized entrepreneurship]. Available at: <http://slovzbir.onu.edu.ua/index.php/2225-6407/article/view/180129> (accessed September 25, 2023).